

УДК 664.1:631.11(477)

*Н.М.ТКАЧЕНКО, доктор економічних наук, професор
І.Й. КРАВЧЕНКО, асистент
Національний університет харчових технологій*

Шляхи реформування цукрової галузі України та її адаптація до ринкових умов

Постановка проблеми. Однією зі стратегічно важливих галузей харчової промисловості України є цукробурякове виробництво. Сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування цукрових буряків дали змогу в минулі роки створити в Україні найпотужнішу в світі сировинну й виробничо-технічну базу цукрової промисловості. Це дало можливість Україні ввійти до найбільших світових виробників цукру, а розвинена, стабільно функціонуюча цукрова промисловість була фундаментом економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку цукробурякового виробництва, особливості його функціонування, чинники підвищення ефективності висвітлені в наукових працях П.Т. Саблука [2], О.М. Шпиचाка [6], А.В. Фурси [5], М.М. Ярчука [7], С.М. Серьогіна [4] та ін.

Мета статті – дослідити сучасний стан цукробурякового виробництва порівняно з минулими роками, розглянути можливі шляхи подолання негативних явищ галузі й накреслити напрями її реформування.

Виклад основних результатів дослідження. На початку 1990-х років цукрова галузь мала величезний виробничий потенціал, в Україні вирощували від 42 до 48 млн т цукрових буряків на площі більше 1,6 млн га, що давало змогу виробляти 5,0-5,2 млн т цукру. Станом на 1990 рік в Україні функціонувало 192 цукробурякових заводів сумарною добовою потужністю 510 тис. т переро-

бки буряків на добу, які забезпечували можливість за виробничий сезон оптимальної тривалості переробляти до 45 млн т цукрових буряків і виробляти понад 5 млн т цукру. За обсягом виробництва цукру з цукрових буряків Україна серед країн світу з розвиненим цукробуряковим виробництвом впевнено займала перше місце. На її частку припадало 13-14% світового виробництва бурякового цукру, який являв собою стратегічний продукт. Значний обсяг його виробництва з вітчизняної сировини забезпечував експорт, можливість задоволення потреби в цьому продукті власного населення держави, незалежність її від імпорту сприяв забезпеченню роботою понад 1 млн осіб у сільському господарстві та цукровій промисловості, надавав можливість вкладати кошти в розвиток галузі.

Процвітаюча цукрова промисловість України почала згасати після 1991 року, коли через загальну економічну кризу, безсистемний перехід до нерегульованого ринку, повну втрату державного впливу на економічні процеси у цукробуряковій галузі, недосконалість законодавства щодо приватизаційних процесів, перепродажу підприємств і неефективного функціонування виробництва в ринкових умовах, значне подорожчання енергетичних ресурсів суттєво підвищилася собівартість вирощування буряків, а виробництво цукру на багатьох заводах стало збитковим. Значної шкоди цукробуряковому виробництву завдало введення в Україну тростинного цукру-сирцю.

Занепад бурякосійних господарств, відсутність у них достатніх коштів для закупівлі

© Н.М.Ткаченко, І.Й.Кравченко, 2013

добрив, технічних засобів для вирощування буряків при значно підвищених закупівельних цінах на ці ресурси призвели до значного скорочення площ посівів і, як наслідок, зниження обсягів виробництва цукру. Так, за даними Національної асоціації цукрови-

ків України, із 192 цукрових заводів у 1998 році працювало 176, у 1999 – 170, у 2000 – 165, а вже у 2010 році їх залишилося лише 73. Динаміку зміни кількості діючих цукро- заводів у період з 2001 по 2010 рік показано на рисунку 1.

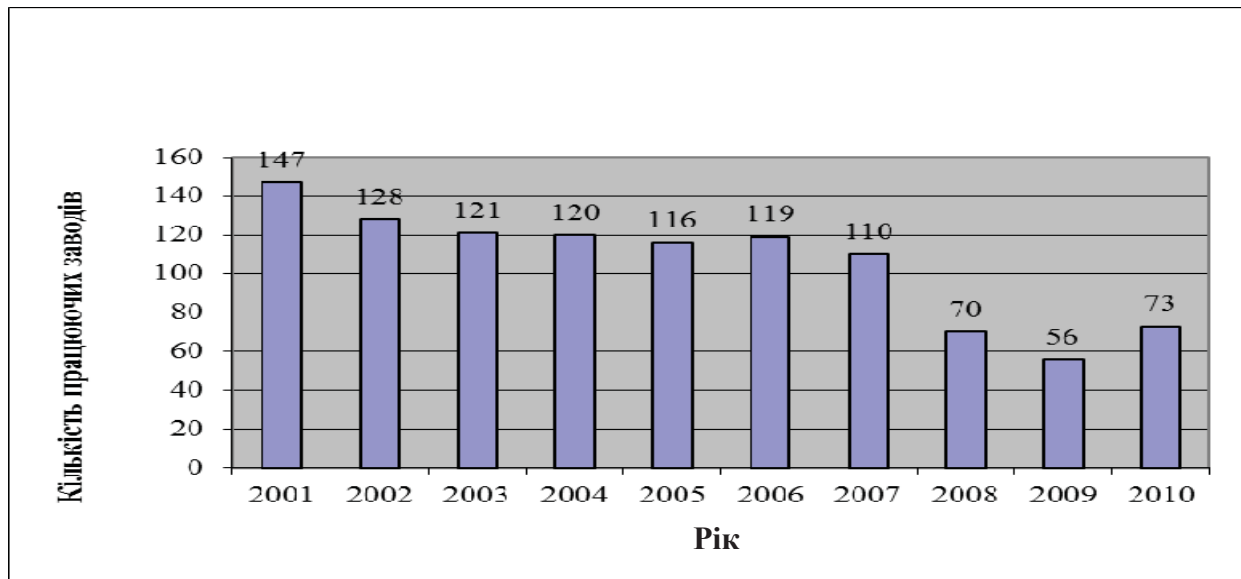

Рис. 1. Кількість працюючих цукрових заводів протягом 2001-2010 рр.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Матеріалів Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України «Бурякоцукрова галузь в умовах національного та світового ринків». – К.: НАЦУ, 2011. – 268 с.

Сумарну добову потужність цукрових заводів України по переробці цукрових буря-

ків на добу у 2000-2010 роках представлено на рисунку 2.

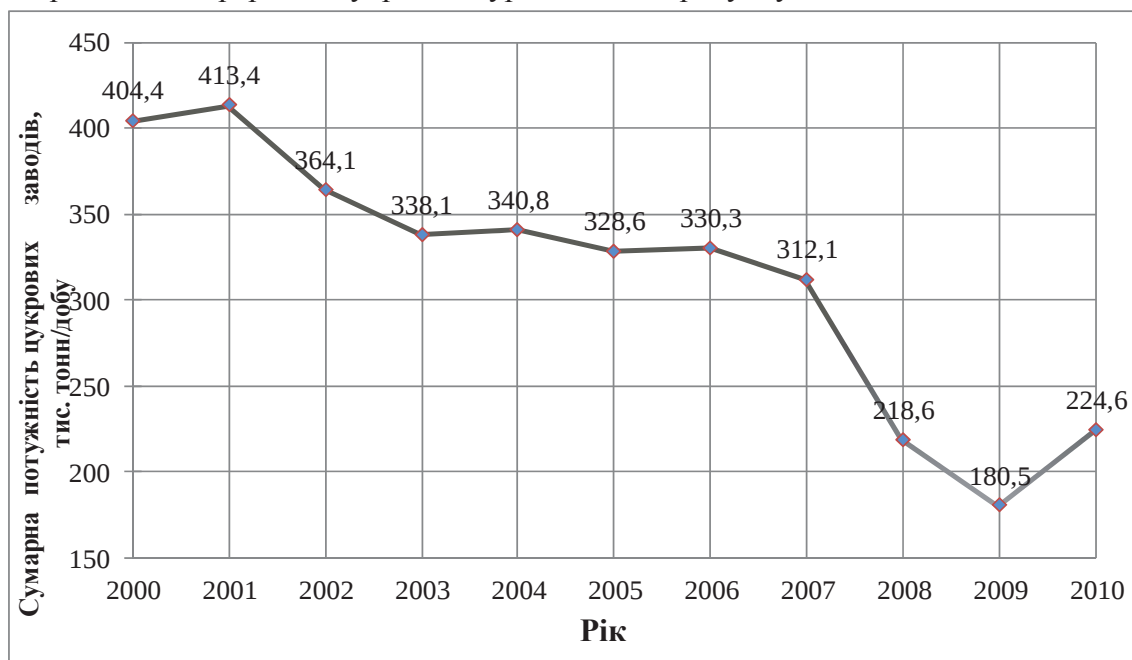

Рис. 2. Сумарна добова потужність цукрових заводів України у 2000-2010 роках, тис. т

Джерело: Складено авторами на підставі даних Матеріалів Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України «Бурякоцукрова галузь в умовах національного та світового ринків». – К.: НАЦУ, 2011. – 268 с.

Зниження сумарної добової потужності цукрових заводів України у 2008-2010 роках

майже удвічі порівняно з 2000 роком відповідно зменшило вихід основної та побічної

продукції, що негативно вплинуло на ефективність роботи галузі в цілому. Як видно з даних таблиці, посівні площі під цукровими буряками у 2010 році порівняно з 2001 роком скоротилися з 853 до 492 тис. га, тобто зменшилися у 1,7 раза, збір цукрових буряків знизився з 15,6 до 13,7 млн т, тобто в 1,1 раза, і як наслідок – скоротилося виробництво цукру з 1,65 до 1,55 млн т. Значне зменшення обсягів виробництва цукрових буряків в Україні призвело до відчутного скоро-

чення завантаження потужностей цукрових заводів сировиною. Створився дисбаланс між сировинними ресурсами і виробничими потужностями, що спричинило скорочення виробничого сезону в цукровій промисловості зі 101 доби в 1990 році до 45-50 діб в останні роки. Через відсутність сировини із 1997 року в галузі вводиться практика виведення частини заводів із процесу переробки цукрових буряків (і в більшості на металобрухт).

Посівні площі, збір цукрових буряків та виробництво цукру за 2001-2010 роки*

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Площа цукрових буряків, тис. га	852,6	764,5	668,3	696,5	623,3	788	584	377,2	320	492
Збір цукрових буряків, млн т	15,6	14,3	13,3	16,6	15,5	22,4	17,0	13,4	10,0	13,7
Виробництво цукру, млн т	1,65	1,43	1,55	1,79	1,89	2,6	1,86	1,57	1,27	1,55

* Джерело: Ярчук М.М. Цукрова галузь України: підсумки та перспективи розвитку / М.М. Ярчук // Цукор України. – 2011. – № 2. – С.10.

Вважаємо, що для збереження й недопущення остаточної руйнації сільськогосподарських і переробних підприємств цукробурякової галузі, забезпечення їх економічного оздоровлення необхідно провести реформування цукрової галузі та підвищити ефективність діяльності реструктуризованих цукрових заводів із метою їх адаптації до ринкових умов господарювання і підвищення конкурентоспроможності.

Як підтверджують дослідження, одним із шляхів підвищення ефективності діяльності цукрових заводів є створення науково обґрунтованих агропромислових формувань, діяльність яких ґрунтуватиметься на впровадженні безвідходних технологій. Подібна схема переробки цукрових буряків підвищить ступінь використання корисних речовин, чим суттєво зменшить матеріальні витрати на одиницю випущеної продукції. Створення та вдосконалення структури вищезазначеного формування має передбачати охоплення усіх можливих напрямів діяльності – починаючи з виробництва цукрових буряків і цукру та продажу продуктів, виготовлених із нього, до повного використання відходів виробничої діяльності та переробки супутньої продукції.

Основою формування мають бути сільськогосподарські підприємства і цукровий завод, що співпрацює з бурякосійним госпо-

дарством, яке займається вирощуванням високоякісного насіння цукрових буряків. Із метою найповнішого використання продукції та відходів цукрової галузі необхідно встановити зв'язки з комбікормовими підприємствами й підприємствами харчової промисловості.

Напрямом підвищення ефективності цукробурякового виробництва є використання вторинних матеріальних ресурсів як потенційної сировини або додаткової продукції. Такими є «бій» та «хвостики» коренеплоду, які утворюються у процесі механічної подачі цукрових буряків на завод і за якістю мало чим поступаються коренеплоду. Можливим вважаємо використання за різними напрямками супутньої продукції й відходів цукробурякового виробництва (зокрема жому і меляси). З метою збереження поживних речовин у жомі та недопущення погіршення екологічного стану навколишньої території жомосховищами, його краще висушувати й у такому стані використовувати у тваринництві та комбікормовому виробництві. Також як мінеральне підживлення для сільськогосподарських тварин і птиці у вигляді добавок до комбікормів можна використовувати фільтраційний осад (дефекат), який утворюється в результаті діяльності підприємств цукрової промисловості при очищенні бурякового соку негашеним вапном. Цей відхід виробниц-

тва можна використовувати як джерело мікроелементів для вапнування земель із метою підвищення родючості ґрунту [2]. За результатами досліджень, внесення дефекату не тільки підвищує врожайність, а й на 0,2-0,4% збільшує вміст цукру в цукрових буряках.

Із виробленого цукру можна одержувати продукти, які користуються попитом та використовуються у хлібопекарській, кондитерській промисловості, у процесі виробництва безалкогольних напоїв, де споживається велика кількість підсолоджувачів, а також для одержання з нього харчового спирту для спиртової промисловості. Щодо цукрового заводу спирт можна виробляти на невеликих установках, в окремому цеху при цукровому заводі, виробництво при цьому залишатиметься рентабельним. Це пов'язано з тим, що ціна на спирт висока, а ринок алкогольних напоїв залишається досить активним. Певну частину спирту можна використовувати в різних галузях у вигляді сумішей.

Шматки рафінаду, крім закладів торгівлі, застосовують у сфері громадського харчування (цукор пресований в пачках, дорожній). Для цукрових заводів, де є рафінадні відді-

лення, установка додаткового технологічного й пакувального обладнання хоча і потребує необхідних коштів, але з часом такий напрям діяльності може виявитися досить прибутковим. І це далеко не весь перелік можливого використання продуктів із цукру (рис. 3).

До останнього часу як головну мету переробки цукрових буряків розглядали одержання максимальної кількості товарного цукру. В основі такого підходу, з економічного боку, було те, що вартість цукру, який у рідкому стані переходив у відходи цукрового виробництва – мелясу, була значно меншою, ніж виробництво самого цукру-піску. За часів планово-адміністративної економіки такий стан речей підтверджувався нормативними документами, згідно з якими вартість цукру в мелясі оцінювалася набагато нижчою, ніж у цукрі. Підхід до цього питання почав змінюватися за часів переходу до ринкової економіки. Супутня продукція цукроваріння – меляса – є сировиною для виробництва лимонної та молочної кислоти, сиропів, хлібопекарських дріжджів, а з цукру, що в ній міститься, одержують гліцерин, бетаїн, ацетон, спирт.

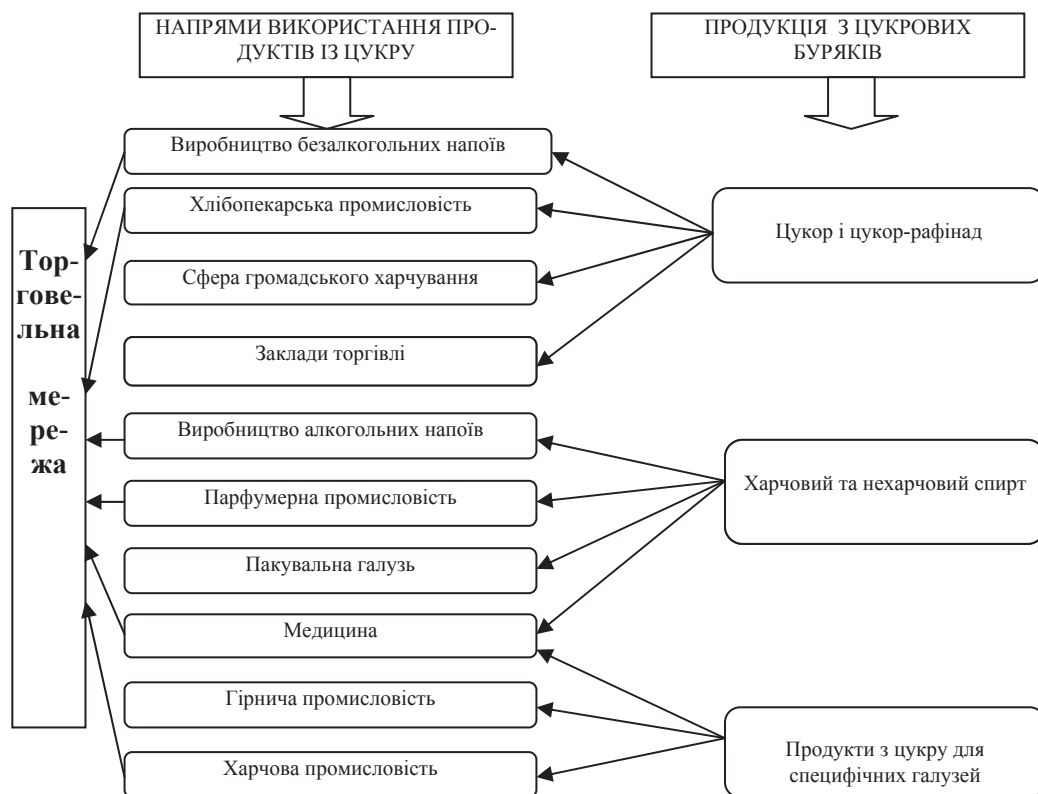

Рис. 3. Виробництво продукції з цукру в цукробурякових агропромислових формуваннях

Джерело: Саблук П.Т. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку / П.Т. Саблук. – К., 2007. – С. 291.

Останніми роками все більше вітчизняних і зарубіжних учених приділяють увагу виробництву спирту із цукровмісної сировини та використання його як альтернативний вид палива, який називається біоетанолом [8], у складі сумішевого бензину, що зменшує концентрацію шкідливих компонентів у вихлопних газах автомобілів. Сировиною для вироблення біоетанолу є сільськогосподарська сировина та відходи від її перероблення. В Україні такою сировиною може бути відхід цукрового виробництва – меляса. Цього можна досягти, збудувавши окремий спеціальний спиртовий завод, або розмістити виробництво цукру й біоетанолу на одній виробничій ділянці, що сприятиме збільшенню посівних площ і збору буряків, використати незадіяні потужності цукробурякової галузі й цим самим збільшити кількість нових робочих місць. Проведені в даному напрямі дослідження, а також світовий досвід підтверджують, що біоетанол можна одержувати як із меляси, так із напівфабрикатів цукрового виробництва – сиропу, кристалізаційних утфелів, дифузійного соку або соку II сатурації [3]. І це питання є досить актуальним нині, коли в усьому світі йде пошук альтернативних видів палива у зв'язку з наростаючим виснаженням природних ресурсів.

Із вищенаведеного можна стверджувати, що цукробурякове виробництво є дійсно величезним джерелом утворення вторинних матеріальних ресурсів, використання яких сприятиме збільшенню виробництва продовольчої продукції та технічних продуктів. При цьому необхідно проаналізувати ринок, визначити споживачів цукру і продуктів з нього, починаючи від населення до суміжних галузей, які використовують цукор як сировину та напівфабрикати цукрового виробництва. Це сприятиме збільшенню попиту на дану продукцію, що в подальшому приведе до повного завантаження виробничих потужностей, підвищення ефективності цукробурякового виробництва. Крім економічних переваг, розвиток і реструктуризація галузі дасть змогу задіяти більше цукрових заводів, довести їхню завантаженість до 80

діб та більше, що позитивно вплине на ефективність роботи підприємств цукрової галузі. При створенні агропромислових формувань виникає можливість одержання значної кількості додаткової продукції, забезпечення роботою працівників сільськогосподарських підприємств і цукрових заводів у міжсезоння, що зніме соціальну напругу щодо зайнятості населення, передусім сільського.

Висновки. Основними завданнями, які нині стоять перед бурякоцукровою галуззю та вирішення яких потребує й сільське господарство, вважаємо такі:

1. Структурно перебудовувати цукрову галузь, активно запроваджувати у виробництво досягнення науково-технічного прогресу, визначити необхідну кількість цукрових заводів з урахуванням їхньої потужності, з розміщенням останніх у сільськогосподарських зонах активного бурякосіяння.

2. Підвищувати технічний рівень існуючих виробничих потужностей та будувати нові, враховуючи можливий експорт продукції. Не останню роль у цьому процесі відіграє родючість ґрунтів і тому її потрібно відновлювати, а також збільшувати посівні площі цукрових буряків.

3. Створити спеціалізовані агропромислові виробничо-переробні комбінати, що працюватимуть протягом усього року. Це уможливить створення нових постійних робочих місць як для сільського населення, так і для працівників міст.

4. На теперішній час цукрова промисловість потребує значних капіталовкладень. Більшість цукрових заводів не мають фінансових коштів для організації виробництва. Але певною мірою дану проблему можна розв'язати залученням коштів фінансово-комерційних структур у цукробуряковий комплекс і створенням за їх участю агропромислових формувань. Одержання позитивного кінцевого результату діяльності таких об'єднаних структур необхідно розглядати у взаємозв'язку з формуванням відносин власності у бурякоцукровій галузі України.

Список використаних джерел:

1. Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України «Бурякоцукрова галузь в умовах національного та світового ринків». – К.: НАЦУ, 2011. – 268 с.
2. Саблук П.Т. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку / П.Т. Саблук. – К., 2007. – 292 с.
3. Савич А.Н. Разработка технологической схемы получения сахара и биоэтанола на сахарном заводе / А.Н. Савич, З.М. Ходаковская : материалы VII Междунар. науч.-практ. конф. – Минск, 2008. – С. 68.
4. Серегин С.Н. Инновационное развитие свеклосахарного подкомплекса России: реальность и перспективы / С.Н. Серегин, О.И. Василенко // Сахар. – 2008. – № 8. – С. 16.
5. Фурса А.В. Фактори впливу на стан ефективності галузі буряківництва / Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів: економіка та підприємництво / А.В. Фурса. – К.: КНЕУ, 2003. – № 63. – 230 с.
6. Шпичак О.М. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [О.М. Шпичак, С.А. Стасіневич, О.В. Боднар та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2009. – 406 с.
7. Ярчук М.М. Цукрова галузь України: підсумки та перспективи розвитку / М.М. Ярчук // Цукор України. – 2011. – № 2. – С. 10.
8. Kapur J.C. Available energy resources and environmental imperatives / Kapur J.C. // Word Affairs Spring, 2006. – Vol 10. – № 1.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2012 р.

*

УДК 332.6:631.164

*В.М. РУСАН, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору аграрних та земельних відносин
відділу секторальної економіки
Національний інститут стратегічних досліджень*

Перспективи розвитку грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та шляхи удосконалення землеоціночної діяльності в Україні

Постановка проблеми. Оцінка земель сільськогосподарського призначення та ведення землеоціночної діяльності в Україні є важливою складовою земельних відносин, що виникають із приводу володіння, користування і використання земель. Якісно проведена оцінка дає державі не тільки об'єктивну інформацію про якісний та кількісний склад земель сільськогосподарського призначення, а й сприяє захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів право-відносин у питаннях інформаційного забезпечення оподаткування й ринку земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань оцінки земель та особливостей проведення землеоціночної діяльності присвячені роботи Ю.Ф. Дехтяренка, М.Г. Лихогруд, Ю.М. Манцевич, Ю.М. Палехи [1], В.М. Заяця [3], А.Г. Мартина [6], М.М. Федорова [18] та ін.

Мета статті – проаналізувати існуючі види оцінки земель сільськогосподарського призначення в Україні й запропонувати заходи, що сприятимуть удосконаленню землеоціночної діяльності.

Виклад основних результатів дослідження. Правове регулювання оцінки земель в Україні здійснюється відповідно до Конституції України, Земельного кодексу

© Русан В.М., 2013